

Od reči do kulture: frazeologizmi i kolektivna ekspresija u srpskom i slovenačkom jeziku

Jelena Z. Filipović

Univerzitet u Ljubljani, Filozofski fakultet, Odsek za slavistiku

Ovim radom autor želi da ispita interkulturalnost kroz kontrastivnu analizu frazeologizama, osvrćući se i na kolektivnu ekspresiju i kulturne obrasce koji se kroz njih manifestuju. Frazeologizmi, kao izrazito kulturološki obojeni jezički elementi, predstavljaju dragoceno sredstvo za razumevanje mentaliteta, svakodnevnog života i vrednosnih sistema i obrazaca zajednica koje ih koriste. Imaju za cilj da obogate ili stilski markiraju neki tekst ili govor. Frazeologizmi su najekspresivniji deo leksike jednog jezika i kao takvi oni čine izrazito slikovit, bogat i raznovrstan sloj jezika. Upoređivanjem fraza sa sličnom funkcijom u oba jezika, rad ima za cilj da identifikuje zajedničke kulturne tačke i obrasce, ali i specifičnosti koje osvetljavaju različite aspekte srpskog i slovenačkog kolektivnog iskustva.

Ključne reči: interkulturalnost, frazeologizmi, kolektivna ekspresija, srpski jezik kao strani, slovenački jezik

In this paper, the author seeks to examine interculturality through a contrastive analysis of phraseological units, while also considering the collective expression and cultural patterns that manifest through them. Phraseological units, as linguistically marked elements with a strong cultural dimension, represent a valuable means of understanding the mentality, everyday life, and systems of values and patterns of the communities that use them. The purpose of these devices is to enhance or stylistically mark a text or speech. Phraseological units represent the most expressive element of language lexicon, and as such, they form a particularly vivid, rich, and diverse layer of language. The paper's objective is to identify shared cultural elements and patterns, as well as specific features that shed light on different aspects of the Serbian and Slovenian collective experience, through a comparison of phrases with similar functions in both languages.

Keywords: interculturality, phraseology, collective expression, Serbian as a foreign language, Slovenian language

1. Uvod

Jezik ne funkcionira samo kao sredstvo komunikacije već i kao ogledalo kulture, identiteta i načina mišljenja jedne zajednice. Posebno mesto u kulturnom i međukulturnom prostoru zauzimaju i frazeologizmi. Nekada je dobro da ogledalo ne okreće samo prema sebi nego da ga povremeno okrenemo i prema drugima, ne bismo li sebe spoznali i tuđim očima i saznali kako nas to drugi vide. Ovo je važna polazna tačka koja može biti jako korisna u nastavi bilo kog stranog jezika, pa samim tim i u nastavi srpskog kao stranog jezika. Ana Ćavar i Dinka Pasini (Ćavar i Pasini 2015: 126) u svom radu navode da se nastava stranih jezika zasniva na pretpostavci da su jezički i kulturološki sadržaji neodvojivi i mi ćemo ovu pretpostavku uzeti kao veoma važnu za našu analizu. Cilj ovog rada je da ukažemo na sličnosti i razlike u frazeologizmima u vezi sa istim ili sličnim pojmovima u srpskom i slovenačkom jeziku, u zavisnosti od toga u kom od ova dva pomenuta srodna jezika se oni pojavljuju. Na taj način, analiza frazeologizama postaje sredstvo za dublje razumevanje međukulturnih i jezičkih veza u okviru šireg slovensko-balkanskog kulturnog prostora. Rezultati analize i istraživanja mogu doprineti i poboljšanju nastave srpskog kao stranog jezika u slovenačkoj sredini, jer su teme koje se obrađuju na časovima srpskog kao stranog jezika iz svakodnevnog života i vrlo često su dopunjene i frazeologizmima i izrazima koji su specifični za srpski jezik. Neretko se pokaže i da su neki izrazi i frazeologizmi i u slovenačkom jeziku ili potpuno isti ili slični. Sa druge strane ima i onih frazeologizama koji se javljaju u potpuno različitom obliku u oba jezika, a znače isto. Najzad, ima i frazeologizama koji postoje u srpskom jeziku, a nisu zabeleženi u slovenačkom jeziku i obratno. Ovo je veoma važno i za nastavu srpskog kao stranog jezika, ali i za predmete na kojima studenti uče o srpskoj kulturi.

2. O frazeologiji i frazeologizmima

Valjalo bi se na samom početku podsetiti i definicije frazeologije, kao i frazeologizama. Frazeologija je relativno nova lingvistička disciplina, budući da se razvila znatno kasnije, negde polovinom prošlog veka u Rusiji. Začetnikom frazeologije smatra se Viktor Vladimirovič Vinogradov sa radom *Osnovni tipovi frazeoloških jedinica u ruskom jeziku* (1947). To je naučna disciplina koja se bavi proučavanjem frazeologizama. U Srbiji se frazeologija proučava kao deo leksikologije. Na ovom polju je veoma značajan rad prof. Dragane Mršević-Radović i njena knjiga pod nazivom *Frazeologija i nacionalna kultura* (Mršević-Radović 2008). Frazeologizmi su ustaljene jezičke

jedinice sastavljene od najmanje dve reči koje imaju jedinstveno značenje. Njihova učestalost i specifična upotreba u jeziku ukazuju na duboko ukorenjene obrasce mišljenja i ponašanja unutar određene zajednice. Za takve skupove reči se u srpskom jeziku koriste i termini frazeološka jedinica, idiom i idiomatski izraz (Stanojčić i Popović 1992: 174).

Da bi skup reči činio frazeologizam, mora da ispunjava tri uslova (Stanojčić i Popović 1992: 175) :

1. mora biti ustaljen, što znači da mora biti upotrebljavan uvek u istom rasporedu delova koji čine taj skup;
2. mora imati složenu strukturu, što znači da mora biti sastavljen od najmanje dve reči i
3. mora imati jedinstveno značenje.

Po svome sastavu frazeologizmi mogu biti:

1. predložko-padežne konstrukcije: *ispod žita, do dna, do gole kože* i sl.;
2. sintagme: *od A do Š, alfa i omega, očitati lekciju, nemati dlake na jeziku* i sl.;
3. zavisne rečenice: *Gde je Bog rekao laku noć (daleko), Kad na vrbi rodi grožđe (nikad);*
4. rečenice sa nezavršenom strukturom: *Zaigraće mečka i pred njihovim vratima...* (i njima će se nešto neprijatno desiti).

Po značenju se frazeologizmi dele na (Stanojčić i Popović 1992: 176):

1. globalne: *saterati u mišju rupu, bogu iza leđa* i
2. komponentne: (obećavati) *brda i doline*, (ne вреди) *ni prebijene pare*, (gledati) *krajem oka*, (govoriti) *na sva usta*, u kojima označeni delovi (komponenta) nose frazeološko značenje, i to preneseno.

Frazeologizmi su ustaljeni izrazi koji prenose značenja dublja od pojedinih reči koji su njihov sastavni deo. Oni su mnogo više od izraza, nosioci su kolektivnog pamćenja, tradicionalnih vrednosti, svakodnevne mudrosti i kulturnih specifičnosti. Punoznačna reč u frazeologizmu ima preneseno značenje, zasnovano obično na metafori. U okviru interkulturene komunikacije frazeologizmi igraju značajnu ulogu, jer ne mogu biti direktno prevedeni, te zahtevaju poznavanje kulturnih i istorijskih

prilika, kao i poznavanje mentaliteta kako bismo ih pravilno razumeli i interpretirali. Oni predstavljaju i svojevrsan izazov za prevodioce, jer je potrebno dobro jezičko osećanje, odlično poznavanje oba jezika, ali i kulture i istorije oba naroda. Frazeologizme ne možemo bukvalno prevoditi i veoma teško se prevode sa jezika na jezik, te su po tome specifični. Kroz njih se jezik i oseća i doživljava. Tako od reči dolazimo do kulture, što je takođe u vezi sa temom našeg rada. Kao što smo već istakli, cilj ovog rada je da kroz poređenje frazeoloških jedinica u srpskom i slovenačkom jeziku osvetli interkulturalne sličnosti i razlike, sa posebnim fokusom na fraze koje odražavaju kolektivnu ekspresiju i specifične obrasce mišljenja. Za jezik često kažemo da se ponaša kao živi organizam i da je podložan različitim uticajima. Sve ono što se kulturološki i istorijski dešava u jednoj sredini i te kako utiče i na jezik oblikujući ga. Jezik poput sunđera upija iskustva, uticaje drugih jezika i drugih kultura i vremenom nešto od toga zadrži, a nešto ispusti. Srpski i slovenački jezik, baš kao i srpski i slovenački narod, imali su suživot u zajedničkoj državi. To se odrazilo i na jezik. Ovim radom želimo da pokažemo sličnosti i razlike u oblasti frazeologije i kolektivne ekspresije u oba jezika i da pokušamo da odgovorimo na pitanje zašto i kako je do njih došlo.

3. O kolektivnoj ekspresiji u srpskom i slovenačkom jeziku

Na osnovu onoga što znamo o ekspresivnosti i bogatstvu srpskog jezika, možemo reći da se u srpskom jeziku kolektivna ekspresija često odražava kroz:

1. poslovice i izreke, na primer: *Pametniji popušta*. U ovom primeru se očitava dovitljivost i duhovitost naroda, a samim tim možemo dobiti i informaciju o mentalitetu – radi se o tvrdoglavom narodu. Teško je da će neko u raspravi popustiti. Samim tim, onaj koji popusti u nekakvoj raspravi će se smatrati pametnijim;
2. humor: *Ko preživi, pričaće* (crn, satiričan i samoironičan humor). Srpski narod je poznat i po tome da se često šali na svoj račun služeći se crnim humorom, satirom ili ironijom. Tako je i u ovom primeru. Nije sigurno da će neko preživeti, ali onaj koji preživi, ako preživi, moći će da kaže nešto o toj situaciji/nedaći u kojoj se narod našao. *Prošao je kao bos po trnju*. (nije dobro prošao). *Obrao je zelen bostan*. (nagrabusio je). U ovim primerima vidimo slikovito frazeološko izražavanje za situaciju u kojoj neko nije dobro prošao ili u kojoj je nagrabusio;
3. psovke: *Idi u tri lepe* / *Idi dođavola* / *Idi bestraga* / *Neka te đavo nosi*. Ovi primeri pak ilustruju psovke, koje su takođe, vrlo česte u srpskom jeziku i čine još jedan njegov ekspresivni sloj;

4. narodnu poeziju (epska i lirski poezija sa motivima zajedništva i kolektivne borbe), kao na primer u pesmi *Propast carstva srpskoga* (zabeležio Vuk Stefanović Karadžić, *Srpske narodne pjesme*, knjiga II, 1845) u kojoj je prikazan zajednički identitet, jer se narod poistovećuje sa sudbinom vladara i zemlje, kao i zajednička sudbina svih, zajednička žrtva i vrednosni sistem koji se kroz ovu pesmu prenosi s kolena na koleno i na taj način se učvršćuju kolektivna osećanja i kolektivno pamćenje.

Posmatrajući na isti način i slovenački jezik, možemo zaključiti da se u slovenačkom jeziku kolektivna ekspresija često odražava kroz:

1. kolektivnu skromnost (izrazi i oblici koji umanjuju lični doprinos), na primer: *Nekaj malega sem naredil*. Nekaj malega umesto mnogo sam uradio. *Malenkost* (sitnica). *Ni za kaj* (ništa, nema na čemu). Iz ovih primera se jasno očitava skromnost koja postaje zajednička odlika svih.
2. fraze i izraze: *Ne bati se ne boga ne hudiča* (ne bojati se nikoga); *deveta briga* (zadnja briga). Vrlo slično kao i u srpskom jeziku, kroz humor ili frazeologizme predstavlja se ili neka osoba, kao u prvom primeru koja se nikoga i ničega ne boji ili nešto, kao u drugom primeru, koje nije mnogo značajno, tačnije, beznačajno je.
3. poeziju: kroz prepoznatljiv pesimističan ton, kao na primer u poeziji Simona Gregorčiča iz koje vidimo kakva je kolektivna sudbina jednog malog naroda koji je suočen sa istorijskim nevoljama, kao u pesmi *Soča*.

U frazeologizmima, izrazima i kolektivnoj ekspresiji u slovenačkom jeziku iščitavamo o skromnosti (*malenkost*, *nekaj malega*, *nekaj malega sem prihranil*, *nič hudega*), o neodlučnosti i opreznosti (*Bom videl*), o tendenciji ka tragikomičnosti (*Pa saj bo*), o važnosti ljubaznosti u zajednici (*Lepa beseda lepo mesto najde*), o suptilnoj ironiji (*Ni panike* - često u situaciji kada je realno panika) i samokritici (*Bodi tiho in pridno delaj*), kao i o skepticizmu kao delu mentaliteta (*Če je nekaj preveč dobro, pomeni, da je nekaj narobe*).

Srpski humor je glasniji i često apsurdan, a slovenački se temelji na skromnosti. Zajedničko im je to da oba jezika koriste humor kao način da se nose s realnošću.

Na nekim od uvodnih časova na predmetu o srpskoj kulturi često postavljamo pitanje stranim studentima kako nas oni vide, tj. Srbi u očima drugih. Neretko kao odgovore dobijamo: suviše smo glasni, jako smo direktni, gostoljubivi, ponosni,

pokreće nas inat, umemo često da zbijamo šale na svoj račun, volimo da se družimo, volimo da se veselimo. Kao neke negativne osobine navode da mislimo da smo uvek u pravu, da verujemo da se sve vrti oko nas, ponekad našu direktnost tumače kao da smo napadni i sl. To možemo ilustrovati i na primeru najobičnijeg poziva na kafu: »Dodi na kafu!«, »Hajmo na kafu!«, gde su pozivi vrlo direktni i odbijanje se ne prihvata, jer se prihvatanje odmah podrazumeva. Da bismo napravili uporednu analizu i stekli potpunu sliku o tome kako predstavnici jednog naroda vide predstavnike drugog naroda, valjalo bi predstaviti i kako Srbi vide Slovence: ne vole da se pozdravljaju, zatvoreniji su, hladniji su, dođu siti na srpsku slavu, sami sebi plaćaju račun, ljubazni, istinu uviju u celofan, ne vole previše da se druže i sl.

Komunikacija između pripadnika različitih jezičkih zajednica često se suočava sa izazovima u sferi frazeologije, gde nedostatak kulturne kompetencije može dovesti do nesporazuma ili pogrešnih interpretacija. Zato moramo odlično poznavati kulturne prilike i mentalitet nekog naroda, kao i njegov smisao za humor, ukoliko želimo da koristimo frazeologizme ili šale iz tog jezika da ne bismo nekoga uvredili. U srpskom jeziku, kada na primer nekoga uporedimo sa teletom, to znači da taj neko nije baš najinteligentnija osoba, tj. da je glupa osoba, a na primer u norveškom jeziku tele označava lepu osobu.

1. *Gleda kao tele u šarena (nova) vrata.* - Taj neko ne razume situaciju u kojoj se našao, gleda zbunjeno, baš kao i tele kada prvi put vidi nova ili šarena vrata, pa zuri u njih. Ovo može i ironično biti upotrebljeno za nekoga ko ne shvata poentu priče.
2. *Kao tele.* - Ovaj izraz i izraz pod brojem 3 su skraćene verzije izraza pod brojem 1.
3. *Gleda kao tele.*
4. *Ima blagoteleći pogled.* - Ovaj izraz znači da neko ima pogled koji nije baš inteligentan, osoba deluje kao da ne razume najbolje.
5. *Ima teleću glavu.* - Koristimo ga kada želimo da kažemo za nekoga da nije inteligentan, a u gradaciji značenja bi bio jači od prethodnog izraza.

Navedeni primeri, od 1 do 5, ilustruju predstavu poređenja sa teletom u srpskom jeziku i govore u prilog već prethodno istaknutoj tvrdnji da ta poređenja znače da osoba o kojoj govorimo nije inteligentna. U slovenačkom jeziku će biti slično. *Gleda kot tele v nova vrata.* I značiće isto što i u srpskom jeziku. U drugim jezicima, kao

npr. u navedenom norveškom jeziku, poređenje sa teletom označava da je ta osoba lepa. O toj značajnoj kulturološkoj predstavi istih životinja u različitim jezicima je pisala Rajna Dragičević u svojoj knjizi *Frazeologija srpskog jezika: Motivacija i semantika* u poglavljima u kojima obrađuje motivaciju i semantiku frazema, navodeći upravo ovaj primer kao jedan od relevantnih primera koji mogu izazvati nesporazum ako ne znamo kakva se pojmovna predstava vezuje za određenu životinju u drugom jeziku. (Dragičević 1994: 45-70)

4. Istraživanje

Kao što smo već ranije u radu istakli, cilj ovog istraživanja je da se ispita interkulturalnost kroz analizu frazeologizama i kolektivne ekspresije u srpskom i slovenačkom jeziku i da se pokažu kulturološke razlike, ukoliko ih ima, kao i da se ukaže na sličnosti, tamo gde one postoje. Kao korpus smo koristili frazeologizme koji su prikupljeni u *Frazeološkom rečniku* Đorđa Otaševića (2012) i u *Slovaru slovenskih frazemov* Janeza Kebera (2011). Prvo smo detaljno pregledali oba rečnika i upoznali se sa značenjima frazeologizama. Već tada smo uočili veliku sličnost u nekim frazeologizmima i onda smo iz oba rečnika izdvojili frazeologizme sa istim ili vrlo sličnim značenjem. Kasnije smo samo te izdvojene frazeologizme analizirali uporednom metodom i uočili smo na taj način da postoji velika sličnost u izražavanju i pojmovnoj predstavi u oba jezika. Navešćemo samo neke od takvih primera, u kojima zapažamo skoro potpuno preklapanje u značenju u oba analizirana jezika.

4.1. Rezultati istraživanja

Tabela 1: Frazeologizmi koji imaju isto značenje i u srpskom i u slovenačkom jeziku

Frazeologizmi u slovenačkom jeziku	Frazeologizmi u srpskom jeziku
<i>as v rokavu</i> možnost za rešitev, uspeh	<i>kec u rukavu</i> imati neki argument/dokaz koji iznesemo/ izvadimo u presudnom trenutku i razrešimo neku situaciju
<i>veliko babic – kilav otrok</i> kjer sodeluje preveč ljudi, ni pravega uspeha	<i>mnogo babica – kilava deca</i> kada se mnogo ljudi meša u neki posao, to ne ispadne dobro

<i>mi o volku, volk iz gozda</i> vzklik ob nepričakovanem prihodu koga, o katerem se pravkar govori	<i>mi o vuku, vuk na vrata</i> kada govorimo o nekome, a taj neko se upravo pojavi Potpuno je isto značenje, ali se u slovenačkom jeziku pojavljuje <i>gozd</i> (šuma) umesto <i>vrata</i> koja se pojavljuju u srpskom jeziku. To je lokalna specifičnost.
<i>biti bogu za hrbtom</i> zelo daleč, zelo oddaljen, v zelo zakotnem kraju	<i>biti bogu iza leđa / iza nogu</i> biti predaleko U srpskom jeziku se pojavljuje i varijanta sa nogama, dok u slovenačkom imamo u izrazu samo <i>hrbet</i> (leđa)
<i>cmok v grlu</i> nelagoden občutek, ko se komu zaradi vznemirjanja ustavi beseda	<i>knedla u grlu</i> kada je nekome neprijatno da nešto kaže, pa kažemo da ima knedlu u grlu i ne može da izgovori to što treba da kaže
<i>biti copata</i> biti obvladovan, zatiran, omejevan od svoje žene	<i>biti papučar</i> kažemo za nekoga ko sve radi onako kako mu žena kaže
<i>kot mokra kura</i> boječe, preplašeno	<i>kao mokra mačka</i> neko ko izgleda jadno, uplašeno, nesigurno Isto značenje, ali se u slovenačkom jeziku za poređenje koristi <i>kura</i> (kokoška), a u srpskom jeziku <i>mačka</i> .
<i>biti kot v čebelnjaku</i> biti zelo bučno, hrupno, glasno	<i>biti kao u košnici</i> biti negde gde je veoma bučno, baš kao zujanje u košnici
<i>bati se kod hudič križa</i> zelo se bati	<i>plašiti se / bežati kao đavo od krsta</i> mnogo se plašiti
<i>biti kot pes in mačka</i> sovražiti se	<i>biti kao pas i mačka</i> ne slagati se
<i>deževati kot iz škafa</i> zelo, močno deževati	<i>lije kao iz kabla</i> pljušti, jako, silovito pada kiša
<i>brez dlake na jeziku</i> odkrito, naravnost, brez olepševanja	<i>bez dlake na jeziku</i> govoriti otvoreno i direktno, bez uvijanja i ulepšavanja onoga o čemu se govori
<i>biti zaljubljen do ušes</i> zelo zaljubljen	<i>biti zaljubljen do ušiju</i> mnogo zaljubljen

<i>biti močen kot bik, konj, vol, medved</i> zelo močen	<i>biti jak kao bik, kao konj, kao vo, kao medved</i> biti veoma jak
<i>biti kokošje pameti (kratke) pameti / ima kokošji pamet</i> biti neumen	<i>biti kokošje pameti (pačje, pileće, plitke)</i> biti glup
<i>biti na konju</i> uspeti, doseći cilj	<i>biti na konju</i> uspeti, biti na/u dobrom položaju
<i>boj z mlini na veter</i> spopadanje z namišljeno nevarnostjo	<i>borba sa vetrenjačama</i> uzaludna borba; borba sa nevidljivim neprijateljem
<i>čist kot solza</i> zelo, popolnoma čist	<i>čist kao suza</i> potpuno čist
<i>delati kot konj</i> zelo veliko, naporno in vztrajno delati	<i>raditi kao konj / kao Crnac</i> puno i naporno raditi
<i>držati fige za koga</i> želeti komu da bi se mu kaj uresničilo, posrečilo	<i>držati prste nekome</i> poželeti sreću i uspeh nekome, poželeti da mu se ostvari to što želi Slično značenje. U slovenačkom je <i>figa</i> oblik ruke sa prstom između, a u srpskom su <i>prsti</i> .
<i>imeti maslo na glavi</i> ne biti nedolžen, napraviti prekrške, prestopke	<i>imati puter na glavi</i> ne biti nedužan
<i>imeti kaj za bregom</i> skrivati, tajiti kaj, skrivaj pripravlјati, nameravati storiti kaj	<i>nešto se valja / nalazi iza brda</i> nešto se krije, nešto se krišom planira / dešava
<i>iti kakor po loju / olju / namazano / kot po maslu</i> iti glatko, uspešno	<i>ide kao po loju / ide kao podmazano</i> sve ide kako treba
<i>imeti kačo v žepu</i> biti brez denarja, biti skop	<i>imati zmiju u džepu</i> biti škrt
<i>jasno kot beli dan</i> popolnoma jasno	<i>jasno kao dan</i> potpuno jasno
<i>kot strela z jasnega neba</i> popolnoma nepričakovano	<i>kao grom iz vedra neba</i> iznenada, neočekivano
<i>kupiti mačka v žaklju (vreči)</i> kupiti kaj, ne da bi stvar prej poznal, videl	<i>kupiti mačku u džaku</i> kupiti nešto nepoznato, na neviđeno
<i>Med in mleko se cedi(ta) teče(ta) kje (komu)</i> vsega je dovolj, zelo dobro	<i>teku mu/im med i mleko</i> nekome dobro ide, ima svega u izobilju

<i>marljiv / priden kot čebela, mravljica</i> zelo priden, marljiv	<i>vredan/radan kao pčela, kao mrav</i> veoma vredan
<i>neumen kot noč</i> zelo neumen	<i>glup kao noć</i> veoma glup
<i>oprati komu možgane / oprati komu glavo</i> zelo oštetiti koga	<i>isprati nekome mozak</i> nekoga ubediti ili navesti na nešto što isprva nije želeo
<i>potegniti koga za nos</i> prevariti, ukaniti koga	<i>vući / povući nekoga za nos</i> zavlačiti nekoga
<i>sekira je padla komu v med</i> posrečiti se komu	<i>upala mu je sekira u med</i> nekome se posrećilo
<i>zamašiti komu usta</i> z učinkovitim dejanjem, izjavo doseči, da kdo preneha kritizirati, opravljati	<i>zapušiti / zatvoriti nekome usta</i> argumentovanim izjavama nekoga ućutkati
<i>zdrav kot dren/kot riba</i> popolnoma zdrav	<i>zdrav kao dren/kao riba</i> u potpunosti zdrav

Tabela 2: Frazеologizmi koji nisu potpuno isti u srpskom i slovenačkom jeziku

Frazеologizmi u slovenačkom jeziku	Frazеologizmi u srpskom jeziku	Komentar
<i>Od A do Ž</i> od začetka do konca	<i>Od A do Š</i> od početka do kraja	Imaju malo drugačiji oblik, a isto znače, što ukazuje na značajnu kulturološku razliku u vezi sa pismom koje koriste. U slovenačkom jeziku je slovo Ž na kraju kao poslednje slovo abecede, a u srpskom je na kraju slovo Š, kao poslednje slovo azbuke.
<i>biti komu za ritjo</i> zasledovati koga, nadzorovati koga	<i>biti nekome za petama</i> pratiti nekoga	Imaju isto značenje, ali malo drugačiji oblik. U slovenačkom jeziku se "rit" (zadnjica) koristi kao deo tela kome ste blizu ako nekoga pratite, a u srpskom su to <i>pete</i> . U srpskom se <i>zadnjica</i> koristi u drugačijem izrazu: <i>biti/viriti nekome iz zadnjice</i> , ali to ima i različito značenje: uvlačiti se, dodvoravati se nekome radi postizanja vlastite koristi.

<i>biti kamen spotike</i> s čimer ljudje niso zadovoljni, kar kritizirajo	<i>biti kamen spoticanja</i> nešto što nas ometa u nečemu što radimo; prepreka problem ili razlog koji ometaju napredak	Sličan je oblik izraza, ali je različito značenje (lažni prijatelj). U slovenačkom je bliže ovom frazemu frazem <i>biti cokla razvoja</i> 'ovirati, preprečevati razvoj'.
<i>dati ga na zob</i> spiti alkoholno pijačo	<i>uzeti nekoga na zub</i> nameraciti se ili okomiti se na nekoga	Sličan je oblik izraza, ali je različito značenje (lažni prijatelj).
<i>prodavati buče</i> izmišljovati si, govoriti neutemeljeno, prenapihnjeno	<i>prodavati maglu</i> pričati gluposti ili nešto što ne postoji zaista, što nije dokazano da postoji	Isto značenje, ali različit oblik izraza. U slovenačkom se koriste <i>buče</i> (tikve) za nešto izmišljeno, nepostojeće, neopipljivo, a u srpskom se u istom značenju koristi <i>magla</i> kao zaista nešto apstraktno, neuhvatljivo.
<i>narediti se</i> Francoza delati se brezbriznega, nevednega, neumnega	<i>praviti se</i> Englez praviti se da nešto ne razumeš	Isto značenje, ali različit oblik izraza. U slovenačkom jeziku ovo poređenje sa Francuzom dolazi od Nemaca, Engleza, Španaca i drugih, koji su im kao susedima pripisali ovu osobinu. U srpskom jeziku je poređenje sa Englezima, jer se doživljavaju kao distancirani, nezainteresovani, kao neko ko se ne trudi da razume ili ne razume. Ova osobina može biti istinita, ali ne mora da znači, samo se ustalila u izrazima.
<i>razdražen (hud)</i> kot sršen zelo jezen, zelo hud	<i>ljut (opasan)</i> <i>kao stršljen /</i> <i>ljut kao ris</i> mnogo ljut	Skoro isti oblik i isto značenje, samo je razlika u tome što se u srpskom jeziku češće koristi poređenje sa risom nego sa stršljenom kada se želi reći da je neko mnogo ljut.
<i>utopiti koga v žlici vode</i> zelo sovražiti koga, želiti ga uničiti	<i>udaviti nekoga u kapi vode</i> napakostiti/ biti u stanju da napakostiš nekome	Skoro isti oblik i isto značenje, ali se u slovenačkom jeziku za količinu vode koristi kašika kao merna jedinica, a u srpskom jeziku je kap i time se baš pojačava značenje ovog izraza.

<i>živeti kot vrabec v prosu živeti brezskrbno, ugodno</i>	<i>živeti kao bubreg u loju živeti bezbržno u izobilju</i>	Isto je značenje, ali je drugačiji izraz. U slovenačkom jeziku se za poređenje koriste <i>vrabac</i> i <i>proso</i> , a u srpskom jeziku <i>bubreg</i> i <i>loj</i> . Bubreg u loju/masnoći je zaštićen i dobro mu je, a za prikazivanje takvog stanja se u slovenačkom ne koristi deo tela već ptica i hrana za pticu.
<i>beliti glavo s čim / ne beliti si glave veliko razmišljavati o čem / ne razmišljavati o nečem</i>	<i>ne beri brige ne brini, ne razmišljaj previše o tome</i>	Različit oblik izraza, a isto znače.
<i>da bo volk sit in koza cela (da) bo prav za obe strani</i>	<i>vuk sit i ovce na broju svi su zadovoljni, da budu svi zadovoljni u određenoj situaciji</i>	Različit malo oblik, ali je značenje izraza isto. U slovenačkom jeziku se u izrazu pojavljuje koza, a u srpskom se pojavljuje ovca.
<i>ne biti vreden piškavega oreha prav nič ne biti vreden</i>	<i>ne вреди ni pišljiva boba ne вреди ništa</i>	Različit je oblik, značenje je isto. U slovenačkom jeziku je <i>orah</i> uzet kao nešto što nema veliku vrednost, a u srpskom jeziku je u tom značenju upotrebljen <i>bob</i> .
<i>kot kura brez glave brezglavo, panično</i>	<i>kao muva bez glave bez razmišljanja, ići tamo- amo, juriti uspaničeno</i>	Isto značenje, oblik izraza je malo drugačiji. U slovenačkom jeziku je <i>kura</i> (kokoška) upotrebljena za poređenje sa takvim kretanjem, a u srpskom jeziku je to <i>muva</i> . Primetili smo i da je u slovenačkom jeziku dosta izraza u kojima je poređenje sa <i>kurom</i> (kokoškom), a u srpskom jeziku su na tom mestu neke druge životinje, kao što su <i>muva</i> ili <i>mačka</i> (<i>kot mokra kura</i> / <i>kao mokra mačka</i>).
<i>imeti dve leve roki biti zelo len, biti zelo neroden</i>	<i>imati dve leve noge biti nespretnan ili nešto ne znati da uradiš</i>	Oblik izraza se malo razlikuje, a značenje je isto ili vrlo slično. U slovenačkom jeziku se <i>ruke</i> koriste da bi se opisalo kakav je taj neko, a u srpskom jeziku se za isto to koriste <i>noge</i> .
<i>ločiti zrnje od plev ločiti dobro od slabega</i>	<i>odvajati žito od kukolja odvajati dobro od lošeg</i>	Isto znače, ali su u slovenačkom jeziku <i>zrnevlje</i> i <i>pleva</i> (biljka parazit), a u srpskom <i>žito</i> (konkretnija vrsta zrnevlja) i <i>kukolj</i> kao biljka koja je parazit.

4.2. Rasprava

Prva tabela ilustruje dosta primera koji imaju potpunu prekrivenost u značenju u oba jezika, dok su u drugoj tabeli prikazani frazeologizmi koji nisu u potpunosti isti u oba jezika. Među njima ima i izraza koji imaju isto ili vrlo slično značenje, a malo drugačiji oblik, što smo dodatno ukratko objasnili u komentarima uz Tabelu 2. Primećujemo takođe i da se i u slovenačkom i u srpskom jeziku koriste iste životinje kako bi se čovek poredio sa njima po jačini (poredbeni izrazi). To su u oba jezika medved, konj, vo i bik kao izuzetno jake i snažne životinje. Za poređenje čoveka kao vredne osobe takođe se koristi ista predstava o mravu i pčeli kao vrednim insektima. U srpskom jeziku imamo dodatno još i da su navedena poređenja sa krticom i crvom u kontekstu čoveka koga želimo da prikažemo kao vrednog. U srpskom jeziku se pčela, tj. umanjenica od ove reči, pčelica, koristi još i kako bi se iskazalo da je čovek pametan. Npr: *Pametna je kao pčelica*. Ovog poredbenog izraza nema u slovenačkom jeziku u ovom značenju. Srećemo ga kod izraza za vrednu osobu. U slovenačkom jeziku sa sastavnicom pametan postoji samo izraz *pametna glava*. U srpskom se za iskazivanje mudrosti koristi i sova, pa ako želimo za nekoga da kažemo da je mudar iskoristićemo izraz: *Mudar kao sova*, iako rečnici ne beleže ovaj izraz. U slovenačkom jeziku nismo pronašli poredbeni izraz koji se koristi da bi se za čoveka reklo da je pametan ili mudar, bar nije zabeležen takav izraz u rečniku. Da bi se reklo da je neko glup, u oba jezika se koristi izraz *glup kao noć / neumen kot noč*. Koristi se još u oba jezika i izraz: *ima kokošju (pileću, pačju, kratku) pamet : ima kokošji pamet*. U srpskom se za glupog muškarca koriste i izrazi: *glup kao magarac*, kao i *tvrdoglav kao mazga/magarac*, *glup kao ćuran/som*. A za glupu ženu se koriste izrazi: *glupa kao ćurka/guska/kokoška/koza*. Osim ovog izraza za kokošju, pileću i kratku pamet, nismo pronašli podudaranja sa drugim navedenim izrazima u slovenačkom jeziku. Ovde bismo mogli reći da postoji delimično podudaranje kod pojmovne predstave o glupom čoveku/ženi. Upoređivanjem frazeoloških izraza u dostupnim rečnicima za oba jezika, primećujemo da u oba jezika ima puno izraza sa rečju *Bog* i *Avram*, u slovenačkom *Bog* i *Abraham*. Neki izrazi se poklapaju. U oba jeziku ima puno navedenih izraza sa rečima: *vatra, voda, vetar, vera, gora, zub, jezik, uši*, kao i sa glagolima: *gledati, govoriti, ići, imati* i sl. To je i dominantna slovenska leksika budući da se vezuje za pojmove koji su svim Slovenima bili jako važni, a tiču se božanstava i njihovog odnosa prema njima, kao i leksike koja je označavala osnovne stvari vezane za život svih Slovena. Sva ova poklapanja pokazuju da je reč o izuzetnoj bliskosti i srodnosti ova dva jezika, kao i ova dva slovenska naroda, jer frazeološki obrasci, kao i kolektivna ekspresija pokazuju iste ili vrlo slične izraze u oba jezika, kao i slične pojmovne predstave o

određenim osobinama. Naravno, ima i nekih odstupanja. Slovenački jezik se razvijao svojim tokom, kao i srpski jezik i u nekim oblastima su se udaljili, ali leksika, a naročito frazeologija pokazuju da je reč o srodnim narodima koji pojmovno razmišljaju na sličan način. Kada je reč o mentalitetu, kod Slovenaca je primetna skromnost u izrazu, kao i suptilan humor, a kod Srba su veličanje i hvalisanje ostali kao jedna od odlika, kao i crni humor, samoironija i čuveni inat, koji vrlo često proradi.

5. Zaključak

Uporedna analiza frazeologizama i kolektivne ekspresije u srpskom i slovenačkom jeziku pokazala je visok stepen leksičke i strukturne srodnosti, što je posledica zajedničkog slovenskog porekla i dugotrajnog međusobnog kulturnog i istorijskog uticaja. Frazeološki izrazi u oba jezika dele brojne sličnosti u semantičkoj osnovi, simbolici i gramatičkoj strukturi, što ukazuje na duboko ukorenjene obrasce mišljenja i izražavanja u okviru šireg slovenskog jezičkog prostora. Međutim, uprkos izraženoj formalnoj bliskosti, analiza je pokazala da način na koji se ti izrazi upotrebljavaju, njihov kontekst i pragmatička funkcija često odražavaju razlike u kolektivnoj psihologiji i kulturnim obrascima. Srpske frazeologizme često karakterišu naglašena ekspresivnost, direktnost i humor baziran na kontrastu i hiperboli, dok se u slovenačkom jeziku uočava veća sklonost ka suptilnijoj, ironičnoj i introspektivnoj jezičkoj obradi. Ove razlike u frazeološkoj ekspresiji osvetljavaju različite aspekte mentaliteta govornika – srpskog, koji je otvoreniji, eksplicitniji i temperamentniji, i slovenačkog, koga karakterišu diskretnost, uzdržanost i naglašenija refleksivnost. Jezik, dakle, ne odražava samo komunikacijske potrebe, već i dublje kulturne i psihološke karakteristike zajednice.

Frazeologija, kao deo jezičkog sistema koji najneposrednije izražava kolektivna iskustva, vrednosti i stavove, potvrđuje da sličnosti među jezicima ne znače nužno i identičnost u načinu doživljavanja i predstavljanja sveta. Upravo u tim suptilnim razlikama leži prostor za dalja istraživanja o odnosu jezika, kulture i identiteta u okviru slovenskih jezika. Slovenci su dugo bili deo Habsburške monarhije, dok su Srbi bili dugo pod turskom vlašću. To je, čini se, i te kako oblikovalo različite vrednosne obrasce i uticalo na mentalitet i jednog i drugog naroda. Da bismo o svemu stekli bolji uvid trebalo bi da se osvrnemo i na to kako Slovenci vide Srbe i obrnuto. U slovenačkoj sredini i slovenačkoj svesti duboko je ukorenjen stereotip o »balkanskoj sirovosti« što se nekada poistovećuje i sa agresivnošću, ali i sa snalažljivošću. Kod starije populacije je prisutna neka vrsta traume iz perioda raspada Jugoslavije, što

stvara određeni rezervisani stav. Mlađi pak neguju interesovanje za srpsku muziku, filmove, serije i humor. Sa druge strane, kod Srba je ukorenjen stereotip o Slovenima kao »nemačkom mentalitetu na Balkanu«, jer je primetna njihova sklonost ka redu i birokratiji. Srbi Slovence doživljavaju i kao pristojne, organizovane, vredne, ali i kao distancirane. Na osnovu ovoga možemo zaključiti da istorijski, kulturološki, ali i sociološki faktori oblikuju kolektivnu sliku o »drugima«. I pored zajedničke istorije, percepcije ova dva naroda i slike koju imaju jedni o drugima, i dalje se oblikuju na osnovu duboko ukorenjenih kulturnih obrazaca, istorijskih narativa i savremenih društvenih interakcija. Pored svih sličnosti koje uočavamo u frazeologiji, primećujemo da je u kolektivnoj ekspresiji i nekim vidovima humora i ekspresivnog izražavanja mnogo više razlika, što govori u prilog tome da su se ova dva srodna jezika i ova dva srodna naroda ipak udaljila u nekim oblastima i na taj način formirala sopstvene kulturne obrasce. Još davno je Aleksandar Belić objasnio da će način na koji će se iscrtavati specifična slika sveta zavisiti od toga kakvu unutrašnju formu ima jezik, jer ona predstavlja narodni duh, njegovu kulturu, a zavisiće i »od prilika u kojima jedno društvo živi, od prirode kojom je okruženo, od stepena kulture u kojem se nalazi itd«. »Odavde je jasno«, kaže Belić, »da će narodi koji pod različitim prilikama žive, drukčijim sadržajem ispuniti svoje reči. Istina, biće stvari – to zavisi od prirode njihove – koje će uneti u reči uvek, u većini naroda, sličan sadržaj; ali će biti znatno više takvih koje će se neobično razlikovati po sadržaju« (Belić 1951: 14)

Reference

- Belić, A. (1951). Oko našeg književnog jezika: članci, ogledi i popularna predavanja. Beograd: SKZ.
- Ćavar, A., Pasini, D. (2015). Međukulturalnost i kako nas vide drugi. *Studia z Filologis Polskiej i Slowianskiej*, 50, 126–142.
- Dragičević, R. (1994). *Frazeologija srpskog jezika: Motivacija i semantika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Keber, J. (2011). *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Mršević-Radović, D. (2008). *Frazeologija i nacionalna kultura*. Beograd: Čigoja štampa.
- Otašević, Đ. (2012). *Frazeološki rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Prometej.
- Stanojčić, Ž., Popović, Lj. (1992). *Gramatika srpskoga jezika*. Novi Sad: ZUNS.